

TARİH KÜLTÜR SANAT MİMARLIK

SAYI: 1

HİLMİ YAVUZ • İLBER ORTAYLI • NECDET SAKAOĞLU

DENİZ ESEMENLİ • UĞUR TANYELİ • MUSTAFA ARMAĞAN

F. YAŞAR YILMAZ - SARA BOYNAK • SEMAVİ EYİCE

MEHMET KENAN KAYA • HAKAN GÜLSÜN • ENGİN ÖZENDES

ÜMRAN BULUT • SEMA ÖNER • ŞULE YUM

Yaşar YILMAZ* / Sara BOYNAK**

Saraylarımızı Donatan Bir Fabrika-i Hümayûn

Bilinen en eski sanatlardan biri olan dokumacılık, öncelikle örtünme gereksinimini karşılamak üzere ortaya çıkmış, bitkisel ve hayvansal kaynaklı lifler çözgü ve atkı iplikleri halinde değerlendirilerek geniş yüzeyler üretilmiştir. Zaman içinde değişik teknikler gelişmiş, dokumalara renk ve desen unsurları eklenmiştir. Önceleri kişiyi iklim koşullarından korumak ve giydirmek için kullanılan dokuma ürünleri daha sonra insanların yaşadığı mekânlarda da çeşitli işlevler kazanmıştır.

Dokumacılıkta kullanılan malzeme türleri keten, pamuk, yün ve ipek olarak sayılabilir. Günümüzde bir endüstri haline gelen dokumacılıkta organik liflerin yanısıra sentetik lifler de kullanılmaktadır. Bu malzemeler içinde ipek, üretimi en zahmetli olanıdır. İpek böceğinin salgı bezleriyle oluşturduğu kozadan elde edilen ipeğin kullanılır hale gelmesi için çeşitli aşamalardan geçmesi gerekmektedir.

Uzun yıllar Çin'in tekelinde olan ve devlet sırrı olarak saklanan ipekçilik, M.S. 6. yüzyılda bir

1 Hereke Fabrika-i Hümayûnu deniz cephesi. Fabrikanın Sümerbank tarafından işletildiği dönemde iç mekân tadilat görmüş, kara tarafına da eklentiler yapılmıştır.

* Sanat Tarihçisi, TBMM Milli Saraylar'da Müze Araştırmacısı, Mobilya Seksiyonu

** Tekstil Teknik Öğretmeni, TBMM Milli Saraylar'da Müze Araştırmacısı, Tekstil Seksiyonu

2

keşiş tarafından kaçırılan koza ile dünyaya yayılmıştır. Üretim olanaklarının sınırlı ve çok zahmetli olmasından dolayı ipek, Çin'in tekelinden çıktığı halde halk tarafından kullanılabilen bir malzeme olamamıştır. İpek giyme ve kullanma ayrıcalığına ancak imparatorlar ve toplumların yönetici sınıfları sahip olmuşlardır. İpek, günümüzde bile yaygın olarak kullanılamayan pahalı bir malzeme olma özelliğini sürdürmektedir.

Türkler tarafından öteden beri bilinen ipek dokumacılığı, 14. yüzyılda, Bursa'da ipekçiliğin başlamasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Kendi başına bir değer olarak görülen ipek, Osmanlı kumaşlarında gümüş ve altın tellerle dokunup daha da değerli kılınmıştır. Bir prestij aracı olarak sultanlar, şehzadeler tarafından kullanılan, yabancı hükümdarlara armağan edilen Osmanlı ipek dokumalarının üretimi başlangıçtan itibaren devlet denetiminde tutulmuş, hatta Osmanlı sarayının bünyesinde dokumahâneler yer almıştır. Bu dokumahânelerde bugün dünya müzelerinde yer alan renk, desen ve dokuma tekniği açısından eşsiz Osmanlı kumaşları üretilmiştir.

Uzun bir geçmişi olan bu köklü geleneğin Batılılaşma hareketinin ivme kazandığı 19. yüzyıla gelindiğinde de terkedilmediği, aksine daha da güçlendiği görülür. Saray dokumahânesi geleneği Sultan Abdülmecid'in yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'nda sürmektedir. Sarayın yapıldığı yıllarda Ohannes ve Bogos Dadyan tarafından 1843'de Hereke'de kurulan ipekli kumaş fabri-

2 Hereke Fabrikası'nda küçük bir alana sıkıştırılmış olan ipekli dokuma bölümündeki tezgâhlar hâlen tam kapasiteyle çalışmamaktadır.

kası Sultan Abdülmecid tarafından sarayın döşemesinde kullanılacak kumaşları üretmesi için 1845’de saraya bağlanmıştır. Fabrikaya 1850 yılında Lyon’dan jakar tezgâhları getirilmiş ve kemhahâne bölümü çalışmaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde fabrikaya halı tezgâhları eklenip bir halı dokumahânesi oluşturulmuştur. Burada dokunan halıların ünü kısa zamanda döşemelik kumaşları aşarak Hereke halıları adını dünyaya taşımıştır.

Fabrikanın Sultan Abdülmecid tarafından alınıp, bir Fabrika-i Hümayûn kimliği kazandığı yıllarda Dolmabahçe Sarayı bünyesinde de bir dokumahâne oluşturulmuştur. Tıpkı fabrikada olduğu gibi Fransa’dan getirilen jakar tezgâhlarıyla çalışan saray bünyesindeki “Hereke Dokumahânesi” son zamana kadar hizmet vermiş, 1952’de yapı boşaltılırken tezgâhlar da Hereke’deki fabrikaya gönderilmiştir. Halı da dokunduğu söylenen dokumahânedeki Hereke Fabrikası’na gönderilen malzeme, Milli Saraylar Arşivi’nde bulunan defterden anlaşıldığına göre jakar tezgâhları, kart delme makinası, desen kartonları gibi yalnızca ipekli kumaş dokumaya yönelik araçlardır. Olasılıkla halı dokunması daha önce sona ermiş ve tezgâhlar da bir şekilde dokumahânedeki çıkarılmıştır.

Bir imparatorluk fabrikası olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun endüstriyel gelişimi içinde Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu gibi önemli bir yeri olan Hereke Fabrika-i Hümayûnu’nun ürünleri de bir prestij aracı olarak tüm dünyada tanınmaktadır. Bugün Dolmabahçe Sarayı’nın Hazine Kapısı’nın sol tarafında bulunan yapı Mefruşat Dairesi olarak bilinmektedir. Sarayın kurulduğu yıllarda burada Mefruşat Nazırlığı bulunduğu, ilerleyen yıllarda bu makamın müdürlük derecesine indirildiği bilinmektedir. Mefruşat Dairesi’nde sarayın tefrişinde kullanılacak kumaşların tasarımları gerçekleştirilmiştir. 20. yüzyıl başlarından itibaren Dolmabahçe Sarayı’ndaki mefruşat müdürünün aynı zamanda Hereke Fabrikası’nın da müdürü olduğu çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır. Mefruşat Dairesi’nde Hereke kumaşları, içinde kullanılacakları mekân göz önüne alınarak tasarlanıyor, renk ve desen özelliklerinin mekânın mimari süslemesiyle bütünlük sağlamasına özen gösteriliyordu.

Mefruşat Dairesi’nde tasarlanan Hereke kumaşlarının pek çoğunun desenlerinde Batı tarzı bir saray olan Dolmabahçe’nin tarzına uyması için Batılı unsurlara yer verilmişse de geleneksel Osmanlı kumaşlarına paralel pek çok örnek de görülmektedir. Geleneksel düzende olduğu gibi kaydırılmış akslara yerleştirilmiş irili ufaklı madalyonların tekrarlanmalarıyla eni en fazla 70 santimetre olan bu kumaşlarda sonsuza açılan desen şemaları görülmektedir. Osmanlı süsleme sanatlarında sık tekrarlanan süsleme örneklerinden rumîler, palmetler, çin bulutları, şemse motifleri Hereke kumaşlarının pek çoğunda tekrarlanan desen özelliklerindendir. Bazı kaynaklarda iri dallar ve çiçeklerle desenli kumaşlar olarak değerlendirilen Hereke kumaşlarının desenlerindeki büyüklük, bulunduğu mekânlarla ilintili olarak düşünülmelidir. Kumaşa yakından bakıldığında çok iri görünen desenler, 19. yüzyıl saraylarının geniş salonlarında olağan boyutlarda algılanmaktadır.

Hereke kumaşları renk düzenlemeleri açısından da büyük zenginlik taşımaktadır. İmparatorluk sarayında kullanılmak üzere üretilen bu kumaşların pek çoğunda kırmızı renge yer verilmiştir. Bu kumaşların bir kısmında kırmızı, deseni ortaya çıkaracak şekilde kontrast bir renkle birlikte kullanılmış, bir kısmında da zengin bir renk yelpazesi içinde yer almıştır. Bazı kumaşlarda

3

4

3 Hereke Fabrikası ipekli kumaşlarından “1023” desen numaralı kumaş kırmızı zeminde, mavi konturlu pastel sarı şemse motifleriyle geleneksel Osmanlı kumaş desenlerinden esinlenmiştir.

4 “90” desen numaralı Hereke kumaşı tırş zemin üstüne turuncu yaprak ve pembe beyaz çiçeklerle desenli olarak da üretilmektedir.

5 Dolmabahçe Sarayı’nda yazı mahalli olarak bilinen 14 numaralı salonda yer alan orta kanepesi, kırmızı zeminde beyaz ve eflatun çiçeklerle desenli “90” desen numaralı Hereke kumaşı ile döşemelidir.

pastel tonlara yer verilmiş, bir kısmı tek renk, yalnızca ipliklerin dokuma yönüyle oluşturulan mat ve parlak yüzeylerle desenlendirilmiştir. Bazı örneklerde ise aynı desen değişik renk düzenleriyle üretilmiştir.

Özel olarak saray için tasarlanan kumaşları yalnızca saray için dokuyan Hereke Fabrikası'na birtakım ayrıcalıklar da tanınmıştır. Fabrikanın klaptan ve sim dokumaları için gümüş ithal edilmiş, dışarıdan gelen malzemeden gümrük alınmamıştır. Bu ayrıcalıklı fabrikanın ürünleri 1845'de saraya bağlandığı tarihten sonra Osmanlı saraylarını süslemeye başlamış, saraya özgü değerli bir meta olarak yabancı hükümdarlara armağan edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoglu'nun anılarında Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in ikinci ziyareti anlatılırken görülen "Babam gerek İmparator'a gerekse oğullarına pek çok hediyeler vermişti. Hereke yapısı kumaşlar ve halılar, çini fabrikasında yapılan vazolar hediye olunmuştu."⁶ ifadesi Hereke ürünlerinin Osmanlı toprakları dışına da değerli bir armağan şeklinde çıktığını anlatmaktadır.

6 Hereke Fabrikası'nda bulunan eski katalogta çok sayıda kumaş örneği değişik renk denemeleriyle yer almaktadır.

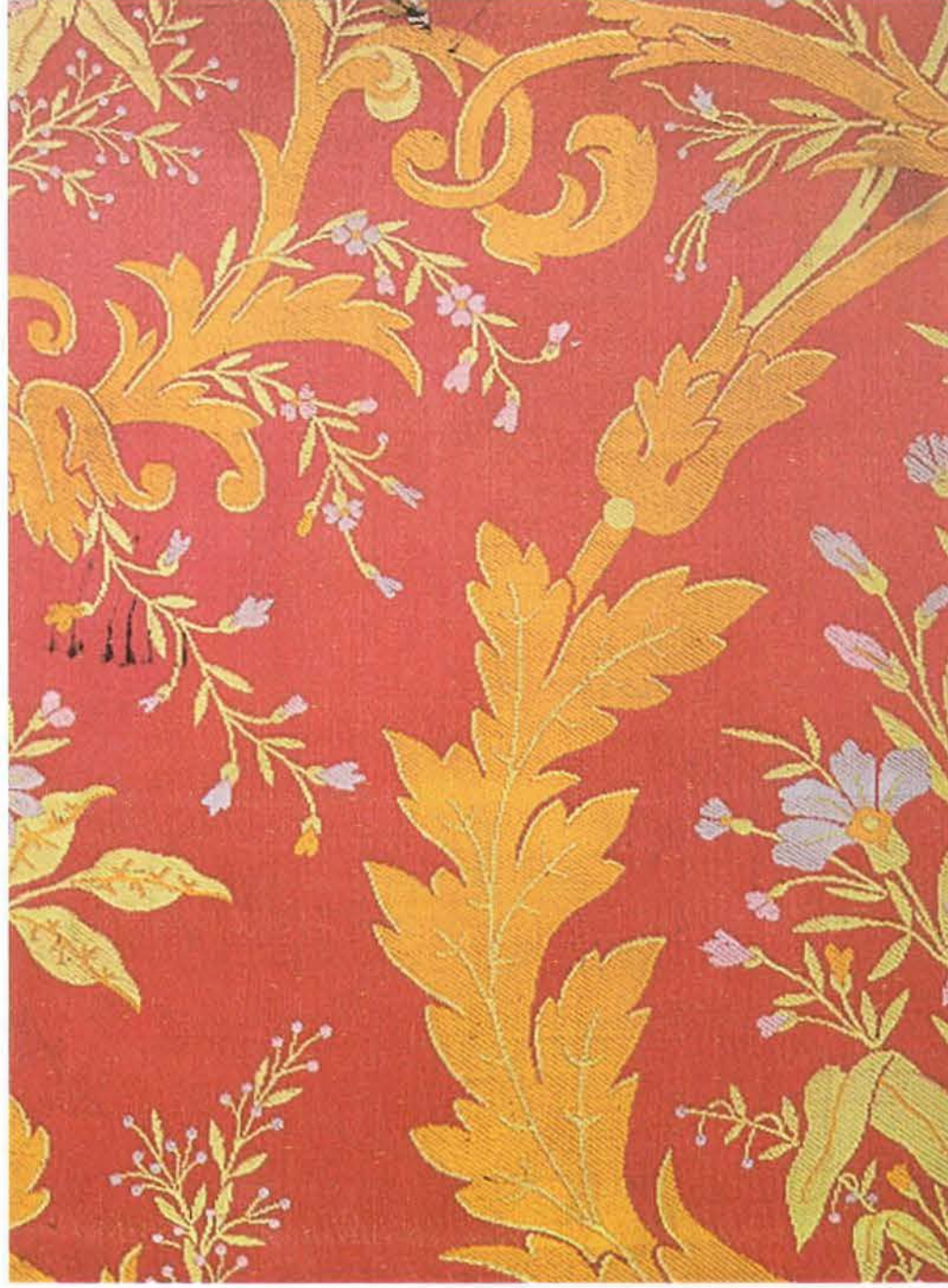
Hereke Fabrikası ürünlerinin yabancı hanedanlara armağan edilmesi adetinin Sultan Reşad devrinde de devam ettiği Halid Ziya Uşaklıgil'in hatıratındaki "O zaman emlakî hakanı meydanında bulunan Hereke fabrikası ayrıca kayd edilmeğe şayandır. Bu fabrika pek nefis çuha, yün ve ipek kumaşlar i'mal ettiği gibi Türkiye'nin hiç bir yerinde yapılamayan şal gibi ince dokunmuş halılar da yapardı. Hattâ bunlardan gayet cesim bir tanesi Almanya İmparatorunun bir kızının izdivacı münasebetile düğün hediyesi olarak Sultan Reşad tarafından Berlin'e gönderilmiş ve orada yere serilmeğe bir türlü kıyamayarak bu nefis eser, galiba münasib bir yere gerdirilmişti."⁷ satırlarından anlaşılmaktadır.

Hereke Fabrika-i Hümayûnu yurt dışında açılan pek çok sergiye katılmış ve ürünleriyle ödüller almıştır. 1851 Crystal Palace Sergisi'yle başlayan ve 19. yüzyılın ikinci yarısında birdenbire popülerlik kazanarak sık sık tekrarlanan uluslararası fuar ve sergiler, dönemin sanayi ürünlerine pazar sağlayan etkinliklerdir. Hereke Fabrikası ürünleriyle katıldığı sergi ve fuarlarda ödüller, diplomalar, nişanlar kazanmıştır. Bunlar, o dönemdeki sergilerin fonksiyonu göz önüne alınarak değerlendirildiğinde son derece önemli ödüllerdir. Bu ödüller arasında, 1873 Viyana Başarı Ödülü, 1892 Viyana Sergisi'nde bronz madalya, 1894 Lyon Sergisi'nde bronz madalya, 1908 Viyana Sergisi'nde bronz madalya 1910 ve 1911 Brüksel sergilerinde bronz madalya,

1911 Torino Sergisi'nde büyük ödül sayılabilir.

Kumaş, giyim dışında pek çok şekilde değerlendirilen, pencere ve kapılarda perde, mobilyalarda döşemelik olarak kullanılan, gereksinimin ötesinde renkli yüzeyleri, yumuşak dokularıyla mekânları ısıtıp canlandıran, gerek mimari gerek mobilyadaki sert hatları kıvrımlar ve drapelerle yumuşatan zengin bir süsleme unsuru olarak üretilmiştir. Tüm bu özellikleri taşıyan Hereke kumaşları sultan sarayı dışında hanedan üyeleri tarafından da kullanılmıştır. Yine Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında Sultan II. Abdülhamid'in kızlarından Naime Sultan'ın düğünü, "...Gelinin odasına gittik. Kendisini tebrikle elini öptük. Hemşirem çok güzeldi...Tuvaleti kendini şabane gösteriyordu. Hususi surette yapılmış olan beyaz sırmalarla işlenmiş tahtın üzerinde oturuyordu. Bütün oda beyaz, sırmalı Hereke kumaşlarıyla döşenmişti. Biz küçükleri yanına oturttu. Bizimle konuşuyordu. Biz de ona hayran hayran bakıyorduk."⁷ sözleriyle anlatılmaktadır.

Sultan Reşad devrinde de evlendirilen hanedan üyelerinin konaklarının Hereke Fabrikası ürünleriyle döşenmesine devam edildiği Halid Ziya Uşaklıgil'in anılarından anlaşılmaktadır:

7 Hereke Fabrikası eski katalogundan yeniden üretim programına alınan "84" desen numaralı kumaşın örneği.

8

8 Atatürk, Ordu Müfettişi İzzettin Paşa'nın kızının Dolmabahçe Sarayı Muayede Salonu'nda yapılan düğününde. Ön planda yer alan sandalye Hereke kumaşıyla döşemelidir.
9 "20" desen numaralı Hereke kumaşı.

9

“Sultan Reşad zamanında vuku’u gelen bütün sultan izdivacları Dolmabahçe Sarayı’nda, hünkarın riyasetinde, mabeyn erkânı ve sadriazamla şeybülislamın huzurunda icra edilir; düğün masrafı Hazine-i Hassadan görülür; hattâ yeni çiftler için hükümetce tedarük olunan konaklar Mefruşat idaresince tefriş ve izhar olunurdu. Bu zeminde Herekenin büyük bir hizmeti olurdu. Zaten sarayların halı ve kumaş ihtiyaçlarını tesviye eden bu mü’esseseye evlenecek sultanların da bu nevi’den istihzaratını tekeffül etmiş bulunurdu.”⁴ Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Hereke Fabrikası’nın ürünleri son dönemde harcamaları kısıtlanan hanedanın prestijini korumakta önemli bir yardımcı olmuştur.

Sultan Reşad tahta çıktığında Dolmabahçe Sarayı’nın döşemelik ve perdeliklerinin rutubet ve kızgın güneş altında yıllarca durmaktan lime lime olduğu, daha sonra bunların bütçe elverdiğince yenilendiği yine Halid Ziya Uşaklıgil’in anılarında anlatılmaktadır⁵.

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte Osmanlı sultanlarının mülkü millete intikal etmiş, bu mülkü donatacak kumaşları üreten Hereke Fabrikası da ilerleyen yıllarda Sümerbank bünyesine aktarılmıştır. Fabrikada üretim devam etmiş, özgün Hereke ipeklilerinin yalnızca saraylar için üretilmesi sürmüştür. Aynı kartonlarla üretilen ilk örneklerin eşi olan kumaşlar, zaman içinde yıpranan saray kumaşlarının yenilenmesinde değerlendirilmiştir.

10 Beylerbeyi Sarayı 13 numaralı odanın dekorasyonunda kullanılmış olan “46” desen numaralı Hereke kumaşı.

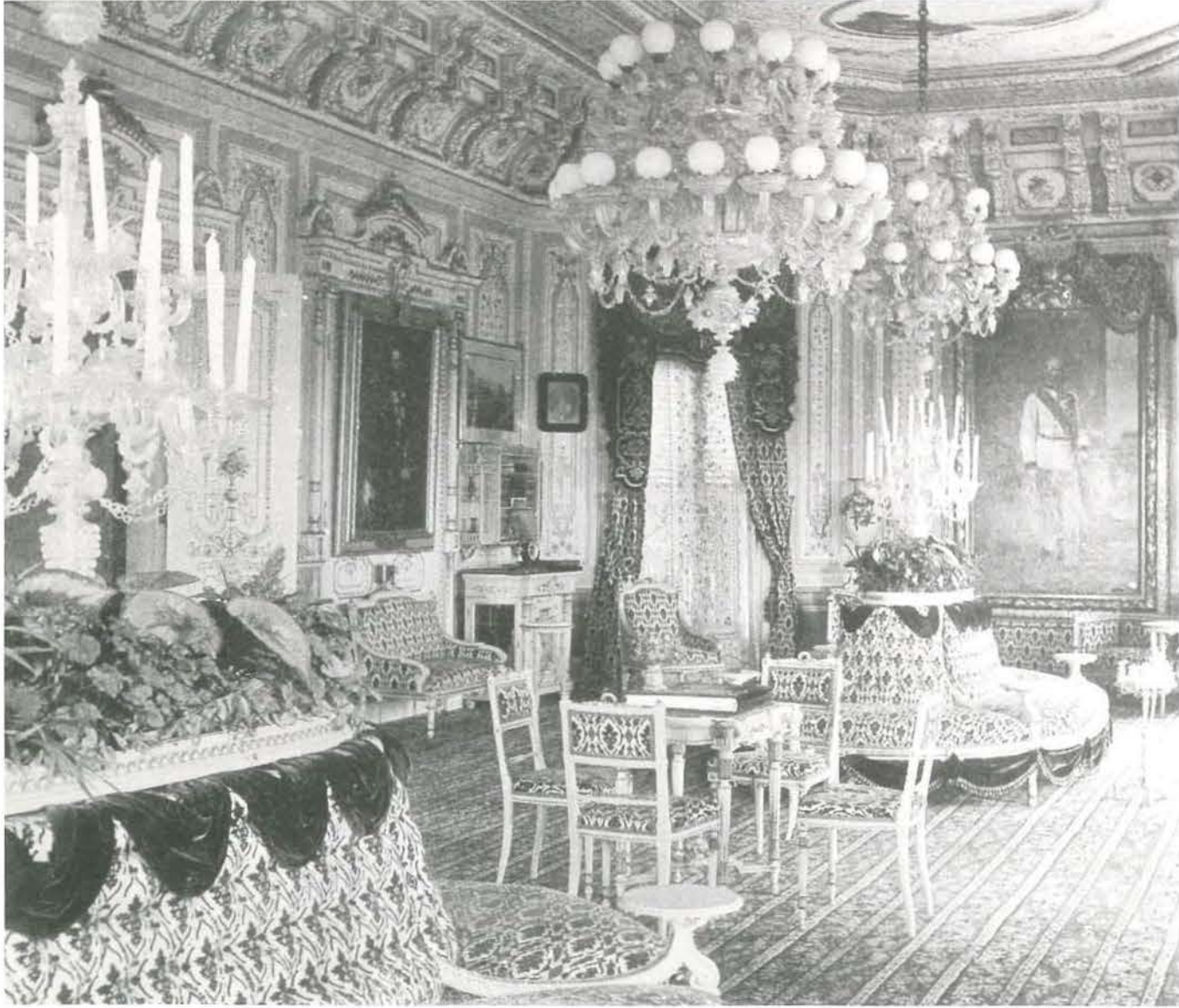
Hereke Kumaşlarının Milli Saraylardaki Yeri

Özel olarak saray için tasarlanan ve dokunan Hereke kumaşları özel mekânlarda değerlendirilmiştir. Dolmabahçe Sarayı'nın Selâmlık girişinden itibaren tüm mekânlarında Hereke ürünleri yerdeki halılardan başlayıp, mobilya döşemesindeki ipekli kumaştan drapeli perdelerle tavana kadar uzanan vazgeçilmez bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Önceleri, yalnızca Dolmabahçe Sarayı için özel olarak tasarlanmış ipekli kumaşları üreten Hereke Fabrikası'nın ürünleri ilerleyen yıllarda yapılan saray yapılarında da özgün yerlerini bulmuşlardır. Milli Saraylar bünyesindeki en eski tarihli yapı olan Aynalıkavak Kasrı, Sultan Abdülmecid döneminden İhlamur Kasrı, Küçüksu Kasrı, Sultan Abdülaziz döneminde yapılan Beylerbeyi Sarayı, Maslak Kasrı, Sultan Abdülhamid döneminde yapılan Yıldız Sarayı gibi Osmanlı sultanlarının mülklerinde seçkin Hereke halılarının yanı sıra, gerek mobilya döşemesinde gerek perdelerde Hereke dokumalarına yer verilmiştir.

Dolmabahçe Sarayı'nda olduğu gibi bugün Milli Saraylar bünyesinde bulunan tüm bu yapılarda dikkati çeken nokta pek çok önemli mekânda mobilya döşemesi ve perdenin bir örnek kumaştan yapılarak görsel bir bütünlük sağlanmış olmasıdır. Mekânların değerleri seçilen kumaşların rengiyle de vurgulanmıştır. Örneğin, Dolmabahçe Sarayı'nın büyük kabul salonları hem Selâmlık'ta hem de Harem-i Hümayûn'da protokol rengi olan kırmızının adıyla 'Kırmızı Salon' olarak anılırlar. Mekâna adını veren kırmızı renk ise, değerli Hereke dokumalarıyla sağlanmıştır.

11 Hereke kataloğunda "7" desen numarasıyla görülen çatma kadife Sultan II. Abdülhamid döneminde Yıldız Sarayı'nın tefrişinde tercih edilen bir kumaş olmuştur.

11

12

13

Dolmabahçe Sarayı için ipekli kumaşlar üretmek üzere kurulan Hereke Fabrikası ürünlerinin görüldüğü sultan saraylarından biri olan Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan Havuzlu Salon'da kullanılan kumaş, olasılıkla özel olarak tasarlanmıştır. Sarayın genel atmosferi ve kullanıldığı mekânla uyum içinde olan kumaş diğer Milli Saraylar yapılarında tekrarlanmamıştır.

Tüm Milli Saraylar ele alındığında kumaşların döşeme ve perdede bir örnek kullanıldığı mekânlara ek olarak yalnızca mobilyada ya da yalnızca perdede kullanılan kumaşlarla birlikte Hereke Fabrikası'nda üretimi sürmekte olan kumaşlar elli çeşit kadardır. Ayrıca, halen Dolmabahçe ve diğer saraylarımızda perde olarak veya mobilya üstünde varlığını sürdüren fakat çeşitli nedenlerle fabrikada dokunması devam etmeyen kumaşlar vardır.

Üretimi devam etmeyen kumaşlar arasında en büyük kayıp çatma kadifelerdedir. Bunlardan biri Halife Abdülmecid Efendi Kütüphanesi'ni oluşturan üç mekânın en küçüğü olan odadadır. Krem rengi zeminde bordo ile drapeler arasından çıkan dallarla desenli bu çatma kadifenin krem rengi zeminde koyu yeşil ile desenli bir versiyonu Dolmabahçe Sarayı ve Yıldız Şale'nin bazı mekânlarında bulunmaktadır. Dolmabahçe Sarayı Yazı Dairesi'nde bulunan mobilyalarda döşemelik olarak kullanılan ve Hereke kataloğunda "7" desen numarasıyla bulunan krem rengi zeminde bordo ile desenli kadife de bugün dokunamamaktadır. Kumaşın çizimi Hereke Fabrikası arşivlerinde bulunmakla birlikte kadifeyi dokuyacak beceri unutulmuş gitmiş, fabrikanın bugünkü bilgi ve becerisi karmaşık yapıdaki bu kumaşı üretmekte yetersiz kalmıştır. Beylerbeyi Sarayı ve Dolmabahçe Sarayı'nın mekânlarında görülen ve günümüzde üretilmeyen başka bir kadife de krem zeminde sarı renkte serpmeli çiçeklerle desenlidir.

12 Olasılıkla Sultan Reşad döneminde Yıldız Sarayı'ndan Dolmabahçe Sarayı'na getirilen sandalye, "7" desen numaralı Hereke kumaşıyla döşenmiştir.

13 "7" desen numaralı Hereke kadifesi Beylerbeyi Sarayı 5 numaralı odada perde olarak kullanılmıştır. Perde çiçek işlemeli mavi kadife drapeler ile zenginleştirilmiştir.

14

14 Aynalıkavak Kasrı Beste Odası'nda açık mavi zeminde klaptanlı olarak görülen "1025" desen numaralı Hereke kumaşı. Perdenin püskül vb. aksesuarları da klaptanlıdır.

15 Beylerbeyi Sarayı'nda paravana üstünde bulunan "31" desen numaralı klaptanlı Hereke kumaşı. Deseni oluşturan vazo motifleri ve drapeler gibi neo-klasik unsurlar Batılı tasarımcıları işaret etmektedir.

16 Dolmabahçe Sarayı Valide Sultan Kabul Odası. Paris Operası'nın dekoratörü Sechan tarafından tefriş edilen odada "1025" desen numaralı Hereke kumaşı perde ve döşemelik olarak kullanılmış, kumaş duvar yüzeylerinde tekrarlanarak mekân zenginleştirilmiştir.

15

16

Desen olarak üretimi sürmekle birlikte malzeme açısından kayba uğrayan kumaşlar da vardır. Orijinalleri klaptanlı, gümüş veya altın tel kullanılarak dokunmuş bazı kumaşlar günümüzde ekonomik nedenlerle tel yerine ipek iplik kullanılarak dokunmaktadır. Aynalıkavak Kasrı Beste Odası'nın perdeleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Valide Sultan Kabul Odası duvarlarında değişik renk versiyonları görülen "1025" desen numaralı kumaş iki mekânda da mobilyalarda yenilenmiş ve gümüş telli kumaşların yerini ipekler almıştır. Benzer şekilde Beylerbeyi Sarayı'nda bir paravana üstünde gördüğümüz "31" desen numaralı kumaş da günümüzde gümüş tel yerine ipek iplikle üretilmektedir.

17

17 Alman imparatoru Wilhelm'in ziyareti için prefabrik olarak hazırlanıp yerine bir günde monte edilen Hereke Köşkü.

Hereke Fabrikasının Bugünü ve Geleceği

T.C. Başbakanlık Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 14. 06. 1995 tarihli ve 95/45 sayılı kararı ile Milli Saraylar bünyesine katılan Hereke Fabrikası 150 yıl sonra ikinci kez sarayla bütünleşmiştir. Canlı bir sanayi müzesi olarak çalışan Hereke Fabrikası'nda 1850 yılında getirilen jakar tezgâhlarında Milli Saraylar yapıları için döşemelik ve perdelik ipek kumaşlar dokunmaktadır. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid döneminde prefabrik olarak yapılan Hereke Köşkü'nün müzeleştirilmesi için çalışılmaktadır.

1995 den bu yana Milli Saraylar Daire Başkanlığı ile koordinasyon içinde çalışan Hereke Fabrikası zaman içinde kaybettiği desenlerin yeniden üretimleri için bir atılım gerçekleştirmiştir. Desen kartonları ve çizimleri kayıp olmakla birlikte saray koleksiyonunda örnekleri bulunan özgün Hereke kumaşları bilgisayarda taranıp yeni kartonları hazırlanarak yeniden Hereke kataloğuna katılmaktadır. Örneğin yalnızca iki parça mobilya ve bir perde parçasında örneği kalmış bulunan mercan rengi zeminde çok renkli çiçek buketleri ve gırlanlarla desenli "872" desen numaralı kumaş elde kalan parçalardan taranarak yeniden üretim aşamasına gelmiştir. Böylece kaybolmakta olan kültür mirasımızın bir kesitini gelecek kuşaklara aktarabilecek bir arşiv oluşturulmaktadır.

Ümit ediyoruz ki, Türk dokumacılık tarihinde önemli bir yeri olan Hereke Fabrikası bu konuda bir araştırma merkezi olacaktır.

18

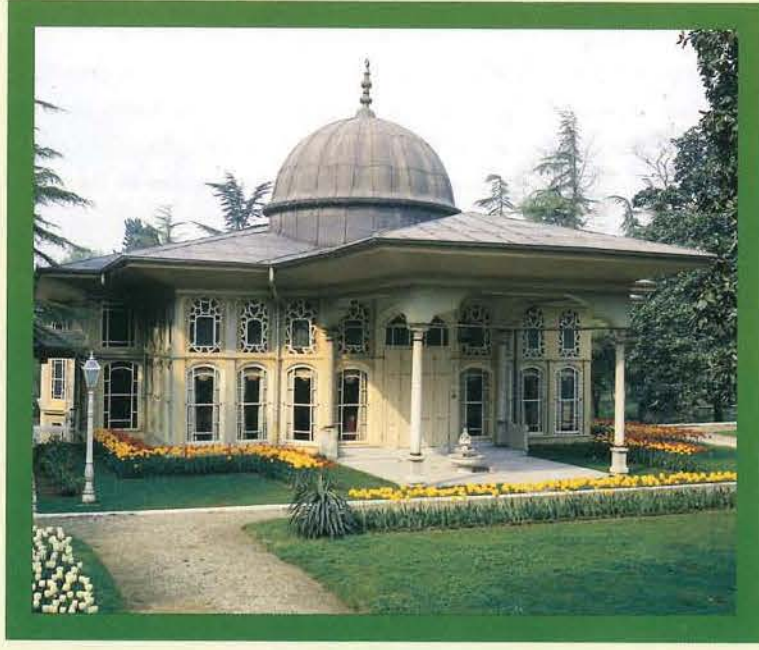
18 Hereke Fabrikası Milli Saraylar bünyesine katıldıktan sonra yapılan çalışmalar sonucu yeniden üretim aşamasına gelmiş olan “872” desen numaralı Hereke kumaşı ile döşenmiş kanepe.

DİPNOTLAR

- 1 Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, Selçuk Yayınları, Ankara, 1994, s. 54.
- 2 Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi (Son Hatıralar)*, C. 1, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 184-185.
- 3 Ayşe Osmanoglu, *a. g. e.*, s. 71.
- 4 Halid Ziya Uşaklıgil, *a. g. e.*, s. 189.
- 5 Halid Ziya Uşaklıgil, *a. g. e.*, s. 16.

KAYNAKÇA

- MILLI SARAYLAR ARŞİVİ, Defter 456, s. 26.
- MILLI SARAYLAR ARŞİVİ, Defter 2691, sıra no: 55 B, s. 396.
- MILLI SARAYLAR ARŞİVİ, Defter 2563, sıra no: 3, s. 21.
- MILLI SARAYLAR ARŞİVİ, 1952 tarihli Giden Eşya Defteri.
- KÜÇÜKERMEN, Önder, *Anadolunun Geleneksel Halı ve Dokuma Sanatı İçinde Hereke Fabrikası Saraydan Herekeye Giden Yol*, Sümerbank yayını, İstanbul, 1987.
- OSMANOĞLU, Ayşe., *Babam Abdülhamid “Hatıralarım”*, Selçuk Yayınevi, İstanbul, 1986.
- URAL, Şebnem Ruhsar Temir, *Hereke İpekli Dokumaları ve Günümüzdeki Durumu*, Marmara Üniversitesi Yayınlanmış Sanat Yeterliği Tezi, İstanbul, 1986.
- UŞAKLIGİL, Halid Ziya., *Saray ve Ötesi (Son Hatıralar)*, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1940.

Aynalıkavak Sarayı

min olarak ileri sürülür. Hatta yine bir ihtimal olarak Haliç üzerinde Hasköy Köprüsü yapıldığı sırada kuzey tarafındaki ucunda yamaçta görülen bazı Bizans dönemi duvar kalıntıları belki de bu cüzzamhânenin son izleri idi. Ancak bu izler yakın yıllardaki yapılaşma ile yok olmuştur. Bizans çağındaki bu bölgenin durumu hakkında daha fazla bir şey bilinmemektedir.

Hünkârların kısa süreli ikametleri için köşkler, uzun zaman yaşamaya elverişsiz Biniş Kasırları vardı. Aynalıkavak Sarayı ise aksine, bir zamanlar, padişahın bütün harem halkı ve hizmetlilerinin büyük bölümüyle gelip uzunca bir süre yaşayabildiği büyük bir saraydı. O nedenle de sultana mahsus köşklere başkaca harem halkı ve hizmetliler için de ayrı ayrı daireler bulunuyordu.

Bugün etrafı duvarlarla çevrili ve denizle artık hiçbir bağlantısı bulunmayan tek bir kasırdan ibaret Aynalıkavak Sarayı'nın öncüsü, aslında Tersane Bahçesi Sarayı diye tarihe geçen binadır. "Aynalıkavak" adının sonradan Venedik Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 1718 tarihli barış antlaşmasından sonra padişaha armağan gönderilen büyük ve değerli Venedik aynalarının, iç süslemelerde kullanılması yüzünden saraya verildiği söylenmektedir. "*Kavak kadar uzun endam aynaları olan saray*" sözünün "Aynalıkavak" adına dönüştüğü yaygın bir görüştür. Oysa 19. yy. başlarında, halen İstanbul Deniz Müzesi'nde bulunan, Mıgırdıç Melkon adlı bir sanatkar tarafından yapılmış kabartma resimde, sarayın arkasındaki korulukta, gövdesine bir ayna parçası gömülmüş bir kavak ağacı görülmektedir. Halbuki ona nazaran çok daha eski tarihlere ait yine böyle gövdesine bir ayna gömülmüş ağaç gösteren 1677 tarihli bir başka minyatür İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 5461 No'lu Gazneli Mahmud Mecmuası adlı bir albümde görülmektedir. III. Ahmed döneminde İstanbul'a gelen ve Aynalıkavak Sarayı'na girme imkanı bulan Aubry de la Motraye ise, seyahatnamesinde, sarayın bu adı, odalarındaki irili ufaklı aynalardan aldığını yazmaktadır. III. Selim'in saltanat yıllarında, adeta saray ressamı ve mimarı konumunda olan A. İ. Melling'e gelince, o, buranın adının hep yanlış açıklandığını öne sürer. Melling'e göre güneş vurduğunda yaprakları sanki birer aynaymışcasına parlayan bir tür kavak ağacına "Aynalıkavak" denilmektedir ve sarayın bahçesinde de bu türden, çok yaşlı bir kavak ağacı bulunmaktadır. Gelgelelim, Tersane Sarayı'nın, çok daha önceki yıllardan beri "Ay-

1 19. yüzyıl başlarında Aynalıkavak ve çevresi. Melling, Paris, 1819.

